

РЕЗЮМЕТА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ЗА УЧАСТИЕ В КОНКУРСА (в обратен хронологичен ред)

I. КНИГИ

A. Монография

1. *Памет и справедливост. Лични спомени и публични разкази за комунизма.* София: ИИБМ/Сиела 2020 ISBN: 978-954-28-3219-5

Резюме: Книгата има за обект паметта за комунистическото минало: “официалната” памет, създавана от институциите; публичната, моделирана в медии, чествания, градска среда и пр. и всекидневната (“вернакуларна”) памет – паметта на индивиди, семейства и поколенчески общности, както и местната памет като част от локалната публичност в отделни населени места. Въпросът, на който търся отговор, е как се помни близкото минало и от какви обстоятелства е обусловено това помнене; как комунизмът се конституира като културна/публична и вернакуларна/биографична памет. Така поставен, въпросът предполага конструктивистка перспектива, която визира паметта като набор от динамични и полемично напрегнати културни практики, даващи възможност за разбиране на миналото. Следователно паметта тук е процес на създаване на смисъл. Това наложи обръщането към понятия, които позволяват паметта да се мисли в нейната множественост и процесуалност: места на памет, политики на памет, култури на памет. Те са изяснени в гл. 1.

В I част картографирам политиките на памет в широк смисъл: от възстановителното право до институциите на паметта (архиви, музеи, исторически комисии). Най-напред скицирам европейския контекст: транснационалните мрежи, съюзи и дискусии; усилията към конструиране на обща памет и мнемополитическата регионализация на съвременна Европа. След това сменям мащаба и разглеждам справянето с комунистическото минало на национално ниво, като започвам от законодателството, продължавам с архивната революция и стигам до мемориализацията и формирането на култури на памет. Тук подходът е сравнителен: българският случай е в центъра, но е разгледан на фона на паралелно протичащите процеси в други източноевропейски страни. Сравненията на показват, че по отношение на възстановителното право България не изпада от общите тенденции. Колебливостта е по-ясно видима в областта на културите на памет: българската държава твърде бързо и охотно изоставя политиките на памет в ръцете на активисти и организации от гражданското общество в сътрудничество с местните власти. Създаването, моделирането и поддържането на паметта за близкото минало преминава от сферата на политиката в сферата на културата, превръща се в един вид културна продукция и рискува да остане в тази относително по-ограничена и “елитарна” сфера. Това със сигурност не е аномалия, но културният (художественият, научният) дискурс, когато не е подкрепен от публичен и политически дебат, остава извън обсега на големи слоеве от населението.

Във II част преминавам от паметта, т.е. разказите за миналото като политически и културни продукти, към спомените, т.е. разказите за собствения живот. Изборът на тази перспектива е продиктуван от дългогодишните ми занимания с устна история. Хипотезата е, че между паметта и спомените има непрекъснато преливане: “големите” разкази, опосредени от публичната памет, задават социалните рамки на биографичната памет. Биографичният разказ не само свидетелства за опита на разказващия, а го приобщава към една или друга култура на памет. Тази хипотеза определя фокуса върху травматичния и носталгичния разказ за комунизма като идеологически метанаративи, към които събеседниците ни отнасят собствения си живот, разказвайки за него. Двата метаразказа интегрират в елементарния си схематизъм биографичните съдържания и допринасят за кохерентността на житейските разкази. Избраните казуси – на локална (гл. 5) и поколенческа (гл. 6) общност – осветляват поставените в началото въпроси за формирането, поддържането и динамиката на вернакуларната памет. С отминаването на поколението на свидетелите мнемоничните общности все повече се превръщат в интерпретативни общности. Травматичният разказ все повече се “носи” и възпроизвежда от свидетели на свидетелствата, а не от свидетели на събитията. Смяната на поколенията трансформира и носталгичния разказ, откривайки възможности за иронично дистанциране. Може да се предположи, че вторичната, или “иронизираната” носталгия ще присъства все повече не само в популярната култура, но и във всекидневието.

Б. Съставителства

2. *Възрастта при социализма: поколения в семейството и обществото.* (съст.)
София: Рива/ЦАИ 2019. ISBN 978-954-320-682-7

Резюме: Колективният том е резултат от последния от серията интердисциплинарни семинари на Центъра за академични изследвания на тема “Екзистенциалните политики при социализма. Изхождайки от констатацията за различния жизнен път на различните поколения и за зависимостта му от промените в обществото, авторите в този том се питат за спецификата на жизнения път и възрастта, определени от комунистическия режим. Аспекти от тази специфика, които ги интересуват, са предимно идеологически и институционални, т.е. налагани “отгоре”, докато отиграването им във всекидневието и от индивидуални актьори е засегнато по-малко и предимно в плана на ретроспективното тематизиране на миналото. Първият раздел изследва правните, идеологическите и институционалните рамки на конструирането на старостта като социално явление, както и отиграването на тези “официални” дискурси във всекидневието. Друга група статии разработва темата за възрастта и поколенията в театъра, визуалните изкуства и монументалната скулптура. Накрая, поколението е разглеждано в друг ракурс като общност на памет. Разнопосочни като подход и тематика, статиите са обединени от обща рамка: идеята за възрастта в социалноисторическа и културологична перспектива, т.е. конструирането на младост и старост в рамките на жизнения път, очертан от идеологията на комунистическия режим и от институциите на неговата държава.

3. *Тялото при социализма. Режиими и репрезентации.* (съст.) София: Рива/ЦАИ 2016.
ISBN 978-954-320-581-3

Резюме: Колективният том е резултат от интердисциплинарен семинар на Центъра за академични изследвания, който цели да изследва как идеологическите сценарии се отиграват от индивидуалните актьори във всекидневието. Макар да изглеждат биологични константи, телата са всъщност исторични, културно ситуирани и опосредствани. Ето защо са основателни въпросите за тялото и телесността, за репрезентациите и режими на телесност при социализма. Какви са преплитанията и взаимодействията между социалното и телесното, как символният ред се транспонира в соматичен? Авторите в тома подхождат към темата през различни аспекти на биополитическото въображаемо: от научните теоретизации и произтичащите от тях медицински и възпитателни практики, през юридическия и институционалния дискурс около здравето и възпроизводството, до усилията за моделиране на потреблението и, най-сетне, до метафориката на телесността в тогавашния мемориален пейзаж. Те питат за дневния ред, наложил модела и режими на социалистическата телесност, както и за промените на този модел и тези режими през годините; за причините и начините, по които се постигат дисциплинираността, нормализациите и стилизациите на тялото. В своята съвкупност изследванията демонстрират, че като вмесилище на смисли тялото няма непосредствена политическа принадлежност и тъкмо поради това може да носи ефикасни политически и идеологически послания.

4. *Любовта при социализма. Образци, образи, табута.* (съст.) София: ЦАИ 2015.
ISBN 978-954-320-494-6

Резюме: Колективният том е резултат от втория от серията интердисциплинарни семинари на Центъра за академични изследвания на тема “Екзистенциалните политики при социализма”. Възможно ли е любовта при социализма да има някаква особена характеристика, отличаваща това чувство от неговите проявления в други исторически условия? Въпросът е всъщност за това как обществата моделират, оформят, насърчават или ограничават едни или други чувства, как допускат или изключват тяхното изразяване. Как чувствата - или поне техните артикулации, които са достъпни за наблюдение - зависят от идеологиите, езика, културните практики, очакванията и моралните норми на съответната общност. Текстовете, събрани в тази книга, разглеждат създаването на идеологически осветени образци и на широко разпространени образи от популярната култура. Отделен раздел е посветен на любовта като еротика и нейното неудобно разполагане между стигматизацията и евфемизацията. Авторите се интересуват от конкретни стратегии и от конкретните условия, които модифицират усилията на режима за “психологическо инженерство”. Така "системата" се разпада на различни агенти със свои интереси и приоритети,

които все пак заедно (във взаимодействие или в противодействие) създават сложната реалност на реалния социализъм и нееднозначното ситуиране на чувствата в нея. Този фокус поставя на преден план всекидневното, неформалното и частното без да изпуска от вниманието си формите на политическата му легитимация, т.е. неговите социални и морални смисли.

5. *Смъртта при социализма. Героика и постгероика.* (съст.) София: ЦАИ 2013. ISBN 978-954-320-444-1

Резюме: Колективният том е резултат от първия от серията интердисциплинарни семинари на Центъра за академични изследвания на тема “Екзистенциалните политики при социализма”, които засрещат подходи “отгоре” и “отдолу”, за да разберат как идеологическите сценарии се отиграват от индивидуалните актьори във всекидневието. Изходната презумпция на този том е, че смъртта е биологичен факт, “обрасъл” с условности, идеологии, нормативни представи, ритуали, символи, които – за разлика от биологичния факт – значително се променят във времето. Смъртта бива различна за различни социални групи. Нещо повече, тя редовно е идеологически употребявана, т.е. поставяна в услуга на различни “отсамни” каузи. Колкото и да са различни тези каузи, ролята на смъртта най-често е една и съща, а именно по някакъв начин да сакрализира, да установи образцовост и така да легитимира. Студиите в книгата разглеждат различни концептуализации на края на живота: от “геройската смърт за свободата” до баналните смърти на обикновените хора. Те установяват как и доколко религиозните представи за смъртта предлагат някакъв ресурс за съпротива срещу господстващата идеология; проверяват дали и как атеизмът носи нов смисъл на смъртта; изследват комунистически и религиозни символи и ритуали, свързани със смъртта и траура, както и съответстващите им политики на памет; разглеждат колективни и лични идеологии на смъртта.

6. *Ageing, Ritual and Social Change: Comparing the Secular and Religious in Eastern and Western Europe.* (ed. with Peter Coleman and Joanna Bornat). Ashgate AHRC/ESRC religion and society series, 2013. ISBN 9781409452140 (hbk), ISBN 9781409452157 (pbk), ISBN 9781409452164 (ebk-pdf), ISBN 9781409470830 (ebk-ePUB)

Резюме: Този колективен том представя резултатите от един международен интердисциплинарен сравнителен проект, посветен на ролята на религиозните и светските ритуали през жизнения път на индивида със специален фокус върху старостта. Проектът работи с методите на устната история, за да сравни три казуса от Източна и Западна Европа (България, Румъния и Великобритания) с оглед постигане на по-дълбото разбиране на влиянията на социалната промяна върху личната идентичност и адаптацията в течение на жизнения път. Отделните глави се базират на биографични наративни интервюта с жени и мъже на възраст над 75 години в трите страни. Главните теми са религиозните и светските ритуали, общността и чувството за принадлежност, социалната нормативност, личните идеологии за смъртта, терапевтичната роля на религията и ритуалите в ситуации на траур, полово-специфични аспекти на остаряването и старостта. Не на последно място, някои глави съдържат приноси към методологията на устната история от гледна точка на нейния потенциал за сравнителни изследвания и свързаните с това предизвикателства.

7. *Negotiating Normality: Everyday Lives in Socialist Institutions.* (ed.) New Brunswick and London: Transaction 2012. ISBN 978-1-4128-4601-1
re-published by Routledge 2015, ISBN 9781412855839

Резюме: Колективният том предлага поглед към социализма не като политическа система, а като един вид “екосистема”, плътна тъкан от динамични, макар небалансирани, отношения между институционалните регулации и регулираните хора. Презумпцията е, че в своето “нормално състояние” социализмът може да бъде разбран не толкова през историята на събитията, колкото чрез главните тропи, с които режимът обяснява себе си и своите цели, както и чрез превода тези тропи в мотиви за действия. Томът изследва всекидневието и индивидуалния опит, търсейки да разкрие как социализмът, една чужда утопия в началото, се превръща в реалност, когато гражданите приемат (макар често с неохота) ролите, предписани им от идеологията и институциите. В същото време обаче, изпълнявайки тези роли, те променят сценария. Казусите, представени в книгата, се опитват да уловят “превода” на главните идеологически принципи на

реалния социализъм в мотиви, ръководещи живота на хората. Те проследяват микроскопични отклонения от нормите, които в крайна сметка водят до предоговаряне на самите норми. Отделните изследвания са групирани около три ключови теми: социалистическия труд, новия социалистически човек и социалистическия начин на живот. Фокусирайки се върху рутинното, а не върху екстремното, те се насочват към разбирането на социализма в неговото “нормално” състояние. Въз основа на наративни интервюта и его-документи авторите улавят поведение и реч, които рядко се тематизират и осмислят в разказите на съвременниците. Така те дебанализират тривиалното знание на актьорите, за да разберат не само пречките пред осъществяването на житейските им проекти, но също така и обстоятелствата, ограничавали тези проекти още в самия им замисъл.

8. *20 Years after the Collapse of Communism: Expectations, achievements and disillusion of 1989.* (ed. with Nicolas Hayoz and Leszek Jesien). Bern-Berlin-Bruxelles-Frankfurt/M.-New York-Oxford-Wien: Peter Lang, 2011. ISBN 978-3-0343-0538-9

Резюме: Колективният том се стреми към оценка на значенията на 1989 г., в частност множествените процеси на трансформация и техните последици в Източна Европа. Авторите целят да разберат сложността на различни аспекти на посткомунистическия преход, като изследват широк диапазон от страни, тръгнали по различни пътища на трансформация. Изследванията съчетават подходи от различни дисциплини: политология, история, антропология, литературознание и културология. Гледните точки “отвътре” са съпоставени с външни оценки. Този компаративен и проблемно ориентиран подход насочва вниманието към амбивалентностите на недовършените промени, както и към техните по-широки културни контексти: политиката на историята и битките за паметта, преозначаването на миналото и настоящето. Статиите са групирани в три части. Първата обхваща амбивалентностите на незавършените трансформации, втората осмисля миналото и неговите влияния върху настоящето, а третата разглежда ценности и смисли в променящите се контексти. Моята отговорност е съставителството и редакцията на втората и донякъде на третата част от книгата.

II. СТАТИИ И СТУДИИ

1. “(Re)mapping national space: The one hundred tourist sites of Bulgaria and their metamorphoses”, in: Thomas Lahusen and Schamma Schahadat (eds.) *Postsocialist Landscapes: Real and Imaginary Spaces from Stalinstadt to Pyongyang*, Bielefeld: Transcript, 2020, pp. 235-251. ISBN 978-3-8376-5124-9

<https://doi.org/10.14361/9783839451243> – разширен и преработен вариант на:

1а. “Наследство, туризъм, възпитание. 100-те национални туристически обекта и техните метаморфози” – *Семинар-БГ*, 2015, кн. 12: *Култура за продан*:

http://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy12/item/445-100_obekta.html ISSN 1313-9932

Резюме: Базирана на идеята на А. Асман за културната памет като канон и архив, статията разглежда важен опит на комунистическия режим да инструментализира туризма за целите на идеологическото възпитание – движението “100 национални туристически обекта”. Стоте обекта са разгледани като туристически канон, чието развитие и промени през периода на социализма и постсоциализма е обект на анализ. Докато тенденцията към “национализация” на канона започва още през последното десетилетие на социализма и продължава при последвалата ревизия на стоте обекта в началото на 2000-те години, през последните няколко години се заражда друга важна тенденция: появата на местните общности като ключов агент в полето на наследството. Това наблюдение води до хипотезата, че производството на място за туристическа консумация е придобило не по-малко значение (а в някои случаи може би по-голямо) от “производството на нация”.

Заключението на английския вариант е развито в посока на промените и континуитетите на пространствения семиозис.

2. “За бригадирската младост на Михаил Х. и за поколенческият обществен договор”, в: Д. Колева (съст.). *Възрастта при социализма: поколения в семейството и обществото*. София: Рива/ЦАИ 2019, 7-34.

Резюме: Текстът представлява въведение към колективния том *Възрастта при социализма: поколения в семейството и обществото*. Въведени са понятията за жизнен път, възраст и остаряване, разгледани в социологическа и социалноисторическа перспектива. Теоретичният модел на жизнения път като социална институция е използван за отправна точка, от която да се мисли възрастта, както като характеристика на индивидите, така и като елемент от социалната стратификация. В този контекст е разгледана идеята за поколение като опосредстваща макро и микро нивото, “вертикалното” (диахронно) и “хоризонталното” (синхронно) измерение. Този модел, разработен по отношение на модерността изобщо, е приложен към ситуацията в комунистическа България, за да помогне за осмислянето на спецификите на жизнения път и социалните, културните и политическите аспекти на възрастта при комунизма. Фокусът е върху идеологическото конструиране на младостта и старостта, както и върху институционалния контекст на остаряването.

3. “Социализмът като биографичен проект: наративни ресурси и стратегии на разказване”, в: Александър Късов и Даниела Колева (съст.) *Трудният разказ. Модели на автобиографично разказване за социализма между устното и писменото*. София: ИИБМ/Сиела 2017, 53-79, преработен вариант на:

3а. “Negotiating Socialist Lives after the Fall. Narrative Resources and Strategies of the First Socialist Generation in Bulgaria” – *Südosteuropa*, vol. 64, no 3, 2016, pp. 344-364. ISSN 0722-480X. <http://dx.doi.org/10.1515/soeu-2016-0029>

Резюме: Статията проверява хипотезата за “тревожността” в постсоциалистическите автобиографични разкази въз основа на архив от около 100 наративни биографични интервюта, съхраняван в Института за изследване на близкото минало. Допускането е, че след разрушаването на утвърдения идеологическо-административен модел, автобиографите ще срещат затруднения при осмислянето на живота си като последователност от събития и постижения, която има не само темпорален, но и смислов характер. Анализирани са наративните ресурси (тропи, позовавания, образност) и стратегии (форми на осюжетяване), използвани за конструиране на смислова кохерентност на биографичните разкази. Разгледани са четири стратегии: “непреобладисване” (ненакърнена лоялност към предишния режим); биографичен ревизионизъм (дистанциране от режима при запазване на лоялност към идеологията); обръната темпоралност (привилегиране на миналото) и отсъствие на социализма от разказите за социализма (оттегляне в частното). Изводът е, че устните автобиографични разкази демонстрират твърда, непоколебима наративна идентичност без отчетливи знаци за проблематизиране или преосмисляне. Тревожността е съзнателно скрита или несъзнателно изтласкана, като в разказите пробиват само отделни нейни “симптоми”: предизвикателни или помирителни реторични жестове, противоречиви декларации, премълчавания или заобикаляне на теми, които предизвикват неувереност и т.н. Българският вариант е контекстуализиран в рамките на тома, представящ резултатите от колективен изследователски проект.

4. “On the (In)convertibility of National Memory into European Legitimacy: The Bulgarian Case”, in: Oto Luthar (ed.) *Of Red Dragons and Evil Spirits. Post-Communist Historiography Between Democratization and New Politics of History*. Budapest–New York: CEU Press 2017, pp. 11-31.

Резюме: Статията взема като отправна точка преразглеждането и институционализацията на паметта за Втората световна война след края на комунизма в Източна Европа под влиянието на европейския мнемоничен “канон”, центриран около Холокоста. В този контекст са разгледани политиките на памет и възстановителното право в посткомунистическа България. Тезата е, че нерешителните действия и недокрай доведените дебати за комунизма в България обуславят амбивалентността на отношението към редица аспекти на недалечното минало, вкл. съдбата на българските евреи през Втората световна война. Тази теза е аргументирана с разглеждане на дебата

за “спасяването” и неговите употреби от различни политически актьори. Заключение е, че резултатът от европеизацията на паметта е противоречив, разкривайки едновременно потенциала на “спасяването” за международния имидж на страната и неговата тъмна страна, депортацията, без да успее да ги включи в един по-сложен и нюансиран разказ.

5. “Въведение. Мнемозина с двойно гражданство”, в: *България – Израел. Разкази за две страни и две епохи.* (съст. Д. Колева) София: ИИБМ/Сиела 2017, с. 9-24.

Резюме: Текстът е въведение към сборника *България – Израел. Разкази за две страни и две епохи*, съдържащ наративни интервюта с 38 български евреи, родени преди началото на Втората световна война. Някои от тях са последвали пътя на мнозинството от българското еврейство към новата държава Израел. Други са останали в родината си. Какво си спомнят хората от една и съща общност, повечето от които принадлежат към едно и също поколение, но са изживели по-голямата част от живота си в различни държави, при това оказали се от двете страни на Желязната завеса? Как са се съхранили връзките между близки хора на далечно разстояние, географско и политическо? Как изглеждат едни и същи събития, видени “оттук” и “оттам”? Как различните реалности и различните идеологии моделират личните разкази? Дали и как промененото настояще променя погледа към миналото? Текстът търси отговори на тези въпроси въз основа на наблюдения върху събраните житейски разкази и съотнасянето им с текущите борби на терена на паметта.

6. “Нашите герои и техните паметници: два казуса от Югозападна България” – Семинар-БГ, 2017, кн. 15: Как (и какво) помнят паметниците? Героично изкуство и социалистически реализъм <http://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy15.html>

Резюме: Статията разглежда два случая на местен активизъм в областта на колективната памет от края на 90-те и средата на 2000-те години в с. Жиленици (Кюстендилско) и гр. Сандански. И в двата случая спорните въпроси се отнасят до периода на социализма. Поводът е един и същ – паметник на местен герой. И в двата случая са включени членове на техните семейства и други действащи лица от местните общности. И в двата случая е налице съгласието на местните институции. Все пак съществуват интересни различия, които дават повод за размисъл върху политиките на памет, мнемоничния активизъм и мнемоничното предприемачество, върху местната идентичност и консенсуса за миналото.

7. “"По сто кила мъже!" Конструирание на мъжественост в едно наративно интервю” – *Балканистичен форум*, год. XXIV, кн. 1, 2015, 136-152.

Резюме: Статията се базира на теорията на Бътлър за перформативността на пола, на драматургичния подход на Гофман и на идеята на Конел за множествеността и йерархията на моделите на мъжественост, за да разгледа едно биографично интервю с пенсиониран миньор. Във фокуса на интерес са реторичните ресурси за конструирането на мъжественост. Анализът цели да покаже как социални конвенции и полови стереотипи са интегрирани в личния разказ. Наративното конструирание на мъжествеността центрира разказа около работата на миньора, представена като тежък и рисков физически труд. Темите за мъжката солидарност в мината, телесността и физическите умения, владенето на машини допълват основната тема за работата. Обратно, семейните отношения и бащинството са значително маргинализирани в разказа, вероятно в съответствие с местния модел на хегемонна мъжественост. На нивото на общуването работническият модел на мъжественост се договаря с интервюиращите (жени с висше хуманитарно образование) посредством хумор и (само)ирония.

8. “Изследвайки вярата: предизвикателства и поуки от един сравнителен проект” (с Джоана Борнат) – *Социологически проблеми*, кн. 1-2, 2014, 176-195, разширен и преработен вариант на:

8a. Bornat, Joanna and Daniela Koleva, “Working across boundaries with oral history”, *Oral History Journal*, vol. 42 (2), Autumn 2014, pp. 29-40.

Резюме: При работата си по проект „Отбелязване на преходи и смисли в хода на живота: спомените за религиозни и светски церемонии на възрастни хора от Източна и Западна Европа“ (RASC) с колеги от Румъния, България и Великобритания ние пресякохме граници, които бяха не само концептуални, географски, лингвистични, дисциплинарни и исторически, но също така и основани на религиозни различия. Тук обобщаваме това, което научихме от мултидисциплинарния подход при сравняването на биографични разкази, тематизиращи религията и остаряването. Като се основаваме на материали от устни разкази, събрани в хода на изследването, както и на наблюденията на останалите участници в проекта, тук разсъждаваме върху проблемите, свързани с комплексността на културно-историческите контексти, културно-обусловената непреводимост и примиряването на понякога разнопосочните перспективи на религиозни и нерелигиозни изследователи.

Българският вариант разполага проекта в контекста на международни сравнителни изследвания в социалните науки, използващи устна история и биографични методи.

9. “Saints Cyril and Methodius: From Christian sanctity to (trans)national memory”, in Agnieszka Gasior, Agnieszka Halemba and Stefan Troebst (Hg.) *Gebrochene Kontinuitäten: Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag 2014, S. 75-87. ISBN 978-3-412-22256-7

Резюме: Статията изследва конструирането на св.св. Кирил и Методий като място на памет в социалистическа и постсоциалистическа България, откроявайки опитите за европеизиране на тази памет в постсоциалистическия контекст. Анализът се базира върху най-широко използваните средства за институционализация на паметта и създаване на консенсус: учебници, комеморативни текстове и практики, изображения, паметници. Св.св. Кирил и Методий са успешно присвоени от комунистическия режим и в продължение на десетилетия представляват централен топос на официалната памет в България и важен ресурс за честване на националната идентичност. От тази отправна комеморативните дискурси преди 1989 г. акцентират върху социалистическата култура и нейното развитие, докато след 1989 г. фокусът се измества към разполагането на българската култура в по-широк европейски и християнски контекст. Тези усилия са в хармония със стремежа към подчертаване на националното своеобразие в контекста на европейската принадлежност, както и с реабилитирането на религията след 1989 г.

10. “Performing social normativity: religious rituals in secular lives”, in Peter Coleman, Daniela Koleva and Joanna Bornat (eds.) *Ageing, Ritual and Social Change: Comparing the Secular and Religious in Eastern and Western Europe*. Ashgate AHRC/ESRC religion and society series, 2013, pp. 111-132. ISBN 978-1-4094-5215-7, преработен вариант на български:

10a. “Променят ли се ритуалите и за какво са ни изобщо?”, Семинар-БГ, кн. 9, 2013 <http://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy9/item/392-promenyat-li-se-ritualite-i-za-kakvo-sa-ni-izobshto.html>

Резюме: Европейското изследване на ценностите (2008) стига до парадоксална констатация: докато нивата на религиозност не са особено високи в повечето европейски страни, а посещенията в църква не са редовни, делът на респондентите, които смятат, че религиозните служби са важни при жизнени преходи (раждане, брак, смърт) е доста висок. Статията е опит за осмисляне на това разминаване въз основа на резултатите от неотдавнашно сравнително изследване, проведено в България, Румъния и Великобритания с методите на устната история. Фокусът е върху провеждането на религиозни ритуали от хора, които определят себе си като нерелигиозни. Защо църковните ритуали се оказват необходими (или поне привлекателни) за тях? Хипотезата е, че мотивите им са свързани с една социална нормативност, която приема различни, преливащи се една в друга форми: неартикулиран и нерефлектиран конформистки етос; етика на солидарност с близките и отговорност за тях; идентификация с по-широка общност, основана на идеология, която свързва религиозния опит с културната памет на тази общност.

Българският вариант е по-кратък, но по-тясно свързан с Европейското изследване на ценностите, докато английският е разположен в контекста на колективния том, резултат от международен проект.

11. “Номо sacer от Белене: Конструкти на смъртта в лагера на остров Персин”. В: Даниела Колева (съст.) *Смъртта при социализма. Героика и постгероика*. София: ЦАИ 2013, 129-148.

Резюме: Статията разглежда темата за смъртта в комунистическите лагери и мястото на тази тема в конструиранети на паметта за комунизма. Как разказите за смърт в лагера на остров Персин са повлияни от публичната памет и как допринасят за нейното формиране? Този въпрос се появи в хода на теренна работа в Белене през 2008-09 г., която показва липсата на местна колективна памет за лагера. В същото време обаче биографичните интервюта с възрастни беленчани разкриха, че лагерът присъства в личните им спомени, а темата за умирианията и убийствата има централно място в тях. Статията изследва отношението между публична и лична памет и последиците от принадлежността към различни мнемонични общности.

12. “Rural, Urban and Rurban: Everyday Perceptions and Practices”. In: Ger Duijzings (ed.) *Global Villages: Rural and Urban Transformations in Contemporary Bulgaria*. Anthem Series on Russian, East European and Eurasian Studies. London-New York: Anthem 2013, pp. 137-152 ISBN 978-0-85728-073-2

Резюме: Статията се базира на краткосрочни теренни изследвания в няколко села с различно местоположение и брой жители, както и върху националното проучване за Доклада за човешкото развитие на ПРООН за 2003 г., посветен на селските региони в България. Разглеждам нагласите към града/градското и селото/селското в анкетите, както и конструктите на “селскост” и “градскост” сред жителите на посетените села и сред първо поколение мигранти от села в градове. В тази връзка с. Бела речка, обл. Монтана служи като казус, разгледан в повече детайли, за да се открият различни нюанси и местни смисли на противопоставянето “селско–градско”, както и самопозициониранията на хората в рамките на тази дихотомия. Следвайки Дж. Крийд и Б. Чин, тръгвам от преживяното значение на разделението “селско–градско”, за да открия социалното конструиране на мястото посредством властови отношения и културни йерархии, подобни на онези, които лежат в основата на ориентализма.

13. “Надежда за миналото? Соцносталгията 20 години по-късно”. В: Михаил Груев и Диана Мишкова (съст.) *Българският комунизъм: дебати и интерпретации*. София: ЦАИ/Рива, 2013, 105-124 ISBN 978-954-320-434-2 – български вариант на:
13а. “Hope for the Past? Postsocialist Nostalgia 20 years after”. In: Nicolas Hayoz, Leszek Jesien and Daniela Koleva (eds.) *20 Years after the Collapse of Communism: Expectations, achievements and disillusion of 1989*. Series: Interdisciplinary Studies on Central and Eastern Europe, vol. 9. Bern-Berlin-Bruxelles-Frankfurt/M.-New York-Oxford-Wien: Peter Lang, 2011, pp. 417-434

Резюме: Статията разглежда социалистическата носталгия не като част от съвременната популярна култура, а като биографично и жизненосветово явление. Анализът се базира на ок. 90 наративни интервюта проведени в пет населени места в България през 2006-08 г. в хода на два проекта, използващи метода на устната история, за да изследват паметта за социализма “отдолу”. Разглеждам носталгията в конструктивистка перспектива като обърната назад утопия, т.е. копнеж по едно идеализирано минало, който посочва дефицитите на настоящето. Но за разлика от възгледите за носталгията като искейпистка позиция (или, в най-добрия случай, като компенсаторна и сантиментална критика на настоящето), откроявам нейния потенциал за справяне с постсоциалистическите промени на символно ниво.

14. "Remembering Socialism, Living Postsocialism: Gender, Generation and Ethnicity". In: Elisabeth Boesen, Fabienne Lentz, Michel Margue, Denis Scuto, Renée Wagener (eds.) *Peripheral Memories: Public and Private Forms of Experiencing and Narrating the Past*. Bielefeld: transcript Verlag 2012 ISBN 978-3-8376-2116-7, pp. 219-237.

Резюме: Статията е резултат от проучване с метода на устната история, включващо биографични интервюта с жени от две поколения, като активният живот на първото съвпада с периода на комунистическия режим, докато второто израства през последното десетилетие на комунизма и след това. Статията разглежда конкретен случай – майка и дъщеря от турско семейство от Североизточна България. Проследено е взаимодействието на лична и групова памет, като последната е определена от едновременната принадлежност към различни мнемонични общности: семейство, поколение и етническа група. Специално внимание е отделено на полово-специфичния характер на спомените, както и на начините, по които интервюираните обговарят своята двойна маргиналност – като жени и като представителки на малцинство. Съпоставката между двете поколения позволява да се улови динамиката на промените и съотнасянията на семейното време с историческото. В последния раздел разглежданият случай е разположен в по-широк контекст, предоставен от теренни данни от същия регион, събрани в хода на друг проект.

15. "Introduction. Socialist normality: euphemization of power or profanation of power?". In: Daniela Koleva (ed.) *Negotiating Normality: Everyday Lives in Socialist Institutions*. New Brunswick and London: Transaction 2012, pp. vii-xxxiv.

Резюме: Текстът е въведение към колективния том *Договаряйки нормалността: всекидневия в социалистически институции*, който предлага поглед към социализма не като политическа система, а като един вид "екосистема", плътна тъкан от динамични, макар небалансирани, отношения между институционалните регулации и регулираните хора. Презумпцията е, че в своето "нормално състояние" социализмът може да бъде разбран не толкова през историята на събитията, колкото чрез главните тропи, с които режимът обяснява себе си и своите цели, както и чрез превода тези тропи в мотиви за действия. Текстът разглежда ключовото понятие "нормалност" в неговата плодотворна амбивалентност като евфемизация и профанация на властта. Идеята за евфемизация, т.е. фини начини на упражняване на власт, неразпознаваеми като такива, е заимствана от Бурдийо и е приложена към осмислянето на институционалния контрол от страна на комунистическите режими в Източна Европа. Макар тяхното социално инженерство да не постига винаги очаквания ефект, то все пак определя (целенасочено или не) възможните действия, които хората могат да предприемат и възможните сценарии на живота им. В една следваща стъпка анализът се обръща от институционално проектираната към социално валидната нормалност, т.е. как институционално зададените роли се изпълняват от конкретни социални актьори. Тезата, опираща се на М. Дьо Серто и Дж. Скот, е че индивидите не само приемат и интериоризират моделите и категориите, които са им наложени, но също така често ги релативизират, предоговарят и дори преобръщат, макар без да си дават сметка за това. Такива всекидневни "инфраполитики" дават основание социално валидната нормалност да се привиди като профанация на властта.

16. "Belene: remembering the labour camp and the history of memory", *Social History*, vol. 37, no 1, February 2012, pp. 1-18. <http://dx.doi.org/10.1080/03071022.2011.651581>

Резюме: Статията е резултат от теренно проучване с метода на устната история в гр. Белене, където се е намирал най-големият комунистически лагер за принудителен труд (1949-59). След десетилетия мълчание беленчани в голямата си част все още не желаят да говорят за лагера и се противопоставят на свързването на града им с него. Тук разглеждам лични свидетелства за лагера и за живота редом с него, като обръщам особено внимание на сложното взаимодействие между личните спомени, амнезията на местната общност и по-обхватни публични култури на памет, възникнали през 90-те години и до голяма степен формирани около публикуваните спомени и мемоари на бивши лагеристи. Представяйки примери на договаряне между по-широки смисли и "полузапомнени" лични преживявания, казусът Белене дава възможност да се уловят отношенията между лични спомени и публична памет.

17. "Homo sovieticus surviving democracy? Post-socialist nostalgia in Bulgaria". In: Barbara Törnquist-Plewa & Krzysztof Stala (eds.) *Cultural Transformations after Communism: Central and Eastern Europe in Focus*. Lund: Nordic Academic Press, 2011, pp. 149-164
Republished in: Graham Smith (ed.) *Oral History. Critical Concepts in Historical Studies series*, vol. 4, Routledge, 2017.

Резюме: Статията разглежда аспекти от явлението, широко разпознавано като постсоциалистическа носталгия. Докато публичните дискусии за комунистическото минало са маргинални в съвременното българско общество и практически липсват на нивото на институциите, във всекидневието е налице тенденция към позитивното му оценностяване. Резултатите от две анкети, проведени през 2002 и 2008 г. потвърждават това, демонстрирайки несъмнена идеализация на близкото минало. Тези констатации са съотнесени с нагласите, артикулирани в биографични интервюта с възрастни хора, проведени в хода на два проекта с методи на устната история през 2006-08 г. По-нататък носталгията като екзистенциално и биографично явление е съпоставена с "неосталгията" (Великоня), една еkleктична и жизнерадостна, повърхностна и понякога иронична употреба на елементи от миналото в съвременната популярна култура. Анализът води към заключението, че ако постсоциалистическата носталгия се трансформира от жизненосветово в културно и политическо явление, ако безпроблемно мигрира от комуникативната в културната памет – което изглежда се случва – е налице опасност от компроментиране на политиката на памет и последващи мистификации на миналото така, че то да изглежда невинно и идилично.

18. "Устната история и архивната революция: изучаването на близкото минало като научна задача, политически жест и морален дълг". В: Ивайло Знеполски (съст.) *История на Народна Република България. Режимът и обществото*. София: ИИБМ/Сиела 2009, 646-660.

Резюме: Студията демонстрира релевантността на устната история в посткомунистически контекст не само за реконструирането на множествеността и сложността на миналото, не само за откриването на нови изследователски теми и области, но и за промяната на самото социално послание на историята и нейното демократизиране. Правейки възможно да бъде чут гласът на онези, които са били лишени от правото или възможността да говорят, устната история се ангажира и с една политическа (в широкия смисъл) позиция: да "върне" опита на индивидите, да "признае" преживяното от тях и значимото за тях като значимо за нас. Не на последно място, това е и своеобразен жест на справедливост чрез "даване на думата" на онези, които са били принудени да мълчат в продължение на десетилетия и чиято единствено възможна съпротива е била паметта. Тезата е, че ако архивната революция разкрива нови възможности пред историците на близкото минало като сериозни и критични изследователи, изучаването на паметта превръща изследователите в ангажирани граждани, които споделят отговорността за политическите и моралните избори на съвремието.

19. "Daughters' Stories: Family Memory and Generational Amnesia", *The Oral History Review*, vol. 36, 2009, 2, pp. 188-206

Резюме: След Втората световна война повечето български евреи емигрират легално в Израел. Тези, които остават, се включват в строителството на социализма и се интегрират в монолитната "социалистическа нация". В този процес те трябва да "забравят" своята етническа идентичност ("подпомогнати" от държавата по различни начини) и да се превърнат от *Homo ethnicus* в *Homo politicus*. След 1990 г. започва възраждане на еврейската идентичност. Тук изследвам как жените от три поколения в едно семейство преизобретяват своята еврейска идентичност в житейските си разкази. Тръгвайки от този конкретен случай, предлагам подход към въпроса за взаимоотношението между индивидуална и колективна памет. Разглеждам семейството и поколението като различни типове колективи/общности, които повлияват личните спомени и самопредставяния.

20. “Опит, разказ, метод (един казус и три тези). – *Балканистичен форум*, 1-2, 2008, 19-26.

Резюме: Статията разглежда наративно интервю, в което интервюираната премълчава важно събитие от своя живот в инак подробния си и словоохотлив разказ. Вземайки повод от този проблематичен случай, разсъждавам върху три ключови понятия: опит, разказ и метод. Опитът от гледна точка на устната история е не просто това, което ни се случва, а преживяното заедно със смисъла, който влагаме в него. Биографичният опит е достъпен единствено чрез разказа. Всяко от тези нива на опосредстваност предполага непрозрачност: в първия случай тя се дължи на актуализацията на миналото в настоящето, а във втория – на жанровите, стилистични и културни конвенции на разказа. Тезата ми е, че тези непрозрачности не са просто паразитни шумове, а могат да се превърнат в ресурс за разбиране на по-широкия социокултурен контекст. Така премълчаното в проблематичното интервю “казва” нещо немаловажно за този контекст.

21. “‘My life has mostly been spent working’: Notions and patterns of work in socialist Bulgaria”. In: *Anthropological Notebooks*, XIV, no 1, 2008, pp. 27-48

Резюме: Статията е опит за осмисляне на социализма като културен код, а не политическа система. Разглеждат се различни идеи за труда и символни йерархии на видове труд: изработваните от комунистическата идеология и всекидневните, споделяни от съвременници в житейските им разкази. Основната част от текста е фокусирана върху миньорския труд като символ на “социалистическия труд”, емблематичен за неговата природа, цели и организация. Медийният дискурс и образност от първите две десетилетия на комунистическия режим се съпоставят с разказа на един миньор за трудовия му път, за да се установи как всекидневните възприятия на тази професия се отнасят към пропагандните внушения. Последната част от текста разглежда по-общо представите за труд в житейските разкази – “традиционната” и “модерната” трудова етика. Те могат да се отнесат по-скоро към поколенчески, професионални и други аспекти на социалното положение на интервюираните, отколкото към идеологическото въображаемо на комунизма.

22. “Telling Women’s Lives: Ideology and Practice”. In: *L’Homme. Europäische Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, 2007, 18. Jg., Heft 2, S. 77-90.
<https://doi.org/10.7767/lhomme.2007.18.2.77>

Резюме: Статията представлява опит за полово-сензитивен подход към материали от устен архив (чието събиране не е ръководено от феминистка изследователска задача). Базира се на работата ми с около 200 житейски разказа на възрастни жени и мъже, записани от средата на 90-те години до началото на 2000-те. В първата част предлагам наблюдения върху разказите на жените от това поколение от гледна точка на съдържанието, стила, езика и структурата им. След това разглеждам по-подробно два разказа на жени, включени в публикувана антология от 26 биографични интервюта. Те са избрани поради начина, по който интервюираните ги редактираха преди публикацията, а именно в противоречие със самопредставянето им по време на интервюто. Тези редакции предизвикват въпроси, свързани, от една страна, с наративните конвенции, т.е. “правилата на жанра” – представите за това, какъв трябва да бъде хубавият разказ. От друга страна, възникват въпроси и за социалните конвенции, които позволяват съпоставянето на идеологията и практиката в живота на жените, т.е. на нормативните представи за женственост и действителните житейски стратегии.

23. “The Memory of Socialist Public Holidays: Between Colonization and Autonomy”. In: Ulf Brunnbauer, Stefan Troebst (Hg.) *Zwischen Amnesie und Nostalgie. Die Erinnerung an den Kommunismus in Südosteuropa*. Köln, Weimar: Böhlau 2007, 185-198.

Резюме: Статията разглежда публичните празници в социалистическа България в спомените на съвременници, за да потърси отговор дали социалистическите празници изразяват (и съдействат за) обединяване около ценностите, въплътени в техните ритуали и символи. Водеща е презумпцията, че празниците подреждат по определен начин света за индивида, като привилегирват едни виждания за обществото и маргинализират или напълно изключват други. От една страна,

огромният идеологически апарат, задействан от комунистическия режим, не може да не набразди съзнанието и паметта на съвременниците. От друга страна обаче, политическото въображаемо, произвеждано от този апарат, очевидно не постига желаните ефекти, особено в по-късните десетилетия на режима. Именно заради това са важни въпросите за степента на неговото влияние и за ресурсите на индивидите да му се противопоставят или пък да преговарят неговите смисли.

24. Социализмът като житейски път. В: Колева, Д. (съст.) *Върху храстите не падат мълнии. Комунизмът – житейски съдби*. София: ИИБМ 2007, 9-20.

Резюме: Текстът е въведение към сборника с житейски разкази *Върху храстите не падат мълнии. Комунизмът – житейски съдби*, резултат от проекта на Института за изследване на близкото минало “Разбудена памет: гласове отдолу”. Аргументирам необходимостта от възстановяване на връзката с “анонимните” носители на паметта за миналото, които като правило отсъстват от публичните дебати. Защиствам избора на биографичния подход, приложен чрез наративни интервюта и обсъждам неговия потенциал за експлициране на “прототипове” на възможния жизнен опит (а не търсене на статистическа представителност); за улавяне на смислите, които случилото се има за хората, които са го преживели (а не просто събиране на факти); за привилегироване на субективността; за работата на паметта като реконструиране на миналото от гледна точка на настоящето. Приведени са наблюдения върху събрания биографичен материал, които през следващите години стават основни теми в работата ми: противопоставянето “преди–сега” с носталгично идеализиране на миналото; свеждането на социализма до популярна култура, всекидневие и “топли” общности; взаимодействието между лична и колективна памет при идентификацията с общност (говорене “от името” на група/общност) и при легитимирането на личния спомен чрез закотвянето му в колективен разказ и пр. Скицирана е типология на разказите според осмислянето и оценката на опита, която развивам в по-късни работи.

25. *Memories of the War and the War of Memories in Post-communist Bulgaria. – Oral History*, vol. 34, no 2, autumn 2006, pp. 44-55, разширен и преработен вариант на:

25a. Спомен и памет в устните разкази за 9 септември 1944 г. – В: Колева, Д., М. Грекова (съст.) *Културата: граници и съседства. В чест на проф. Иван Стефанов*. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски” 2005, 348-373.

Резюме: Статията разглежда спомените за ключово събитие през Втората световна война в България, завземането на властта от доминираната от комунистите коалиция на 9 септември 1944 г. Това събитие е важно място на памет, чието значение драстично се е променило през последните години. Личните спомени са разгледани в съответствие с включването в или изключването им от социално легитимни мнемонични разкази. Вниманието се фокусира върху случаи на обуславяне на биографичната памет от “официалната” публична памет (т.е. чествания, учебници, медийни дискусии), както и такива, при които личните спомени оспорват последната. Въз основа на тези случаи статията изследва отношението на личните спомени към доминантните дискурси през период, в който последните са в процес на преосмисляне. Английският вариант разработва типология на разказите според начина на сюжетизиране на събитието.